

napszám ötven krajcár. Munka nincs... A belügyminiszter megtiltja május elsője ünneplését. Mégis egész Bácska ünnepel... Vészesen közeleg a nyár. Június. Eleméren zendülés..." Majd újra: „Forró nyár, nagyon forró! Szabadkán a részesek tizenketteden aratnak!”

Ez az élénkség, ez az ébren tartó stílus felkavarja, dinamizálja — akkor a harcok munkáit, ma a nyugodt olvasót.

Ez jellemzi — már csak helyenként — a szerzőt, aki azonban az új fejlődési fokon egyre inkább kapcsolódik a mind dinamikus, mind szakszerűen nyújtott marxista történetírással.

Ez a szabadkai műfaj és Petkovics Kálmán új szakasza, *A kérdőjeles ember* szakasza, amely Rigó Jánost beléhelyezi korának keretei közé.

LŐRINC PÉTER

AZ AZ EMBERI A PARTIZÁNHARCOKBAN

JOSIP KLARSKI: *Hronika pakla.*

Osvit, Subotica, 1975.

Josip Klarski a népfelszabadító háborúból merített tematikájú elbeszélései nem háborús történetek a szó klasszikus értelmében. Nem rettenhetetlen hősköri vagy csodálatos hadműveletekről szóló legendák. A legnehezebb körülmények között folyó partizánharcokról szólnak, az áldozatkész szabadság- és hazaszeretetről, a partizánokról, akik emberek voltak és maradtak a háború minden mozzanatában, a legnehezebb helyzetekben is. Ezeket az embereket nem kényszerű hadkötelezettség, vagy hiú, személyes becsvágy vitte a háborúba. Azért lettek harcosok, felszabadítók, mert nem volt számukra más választás, ez volt számukra az egyetlen lehetséges becsületes életforma. Klarski könyvét mind irodalmi, mind történelmi szempontból az teszi érdekessé és értékessé, hogy éppen ezt mutatja be: ezt az egyszerűt és természeteset, ezt az emberit a partizánharcokban.

Ezek az elbeszélések felidéznek a napokat, amikor a puszkapor füstjének szaga elnyomta az erdők és a mezők illatait, a gránátok és aknák robbanásai pedig megszokott jelenségek voltak. Ebbe a pokolba indultak öregek és fiatalok, fiúk és lányok, hogy lépésről lépésre szerezzék vissza egy-egy darab földet a megszállótól. És mivel ez nem a szokásos hadsereg volt, fegyvert és minden egyéb felszerelést is csak az ellenségénél találhattak. Nem volt ekkor rendes katonai kiképzés sem — mindent ötletszerűen, a legnagyobb gyorsasággal, az állandóan fenyegető életveszély tudatában kellett megoldani. A parancsnokok sem hagyományos fokozatok szerint érték el rangjukat, hanem képességeik alapján: bátorságukkal, találékonyságukkal és azzal, hogy bizalmat keltettek az embereikben.

Ebben a hihetetlenül nehéz feltételek mellett folytatott háborúban természetesen többé vagy kevésbé jelentős tisztán emberi események is lejátszódtak, és olyan események is, amelyek kizárólag csak az ember tudatában zajlanak le, valamilyen különös, nem várt vagy még soha át nem élt helyzetben. Ezekről a mélyen emberi eseményekről beszélnek Klarski lélektanilag megalapozott elbeszélései.

Mit él át lelke mélyén az ember élete utolsó perceiben, a sejtett halál előtt? Melyek az utolsó gondolatai? Ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak *A katona halála* és *A pillanatok örökkévalósága* című elbeszélések. De ez a motívum a kötet más elbeszéléseiben is föl-fölbukkan.

Hogyan ébredhet szerelem a háború legnehezebb perceiben, az életveszély pillanataiban? Miben különbözik ez a háborús szerelem a szokásostól? És hogyan hat a harcosra, aki idáig a leghidegvérűbb volt? Erről szól *A harmadik csapatban történt eset* című elbeszélés. Ebben az elbeszélésben jut talán a legjobban kifejezésre a könyv alapgondolata: az ember belső erkölcsi törvénye erősebb a külső törvényeknél és a hősiesség a szeretetben gyökerezik — a szeretetben a szabadság, a haza, a kedveseink iránt. Ez a szeretet még a leggyöngébb embereket is jó harcosokká változtathatja. A következőről van szó: Bane parancsnok nem adott jelet lövésre, amikor kedvese, Biserka, kiugrott a lövészárokból és elkezdett szaladni hátrafelé, tehát szökött... Bane saját magát áldozta fel, amikor odaszaladt az árokhoz, hogy visszatartsa a szökni akarókat, mert Biserka után még ketten futottak el. Bane nem adhatott jelet a lövésre, mert szerette Biserkát, akit páni félelem fogott el, amikor életében először megpillantotta a német uniformisokat és tankokat. De Bane halála után Biserka felvette az elesett hős gépfegyverét, és többé nem tette le kezéből.

Izgalmas kémtörténet *A harmadik találkozás* című, klasszikus felépítésű elbeszélés, amely festői leírásával és mozgalmas cselekményével érdekes háborús film forgatókönyvéül is szolgálhatna. Az elbeszélés tengelye Teréz partizánlány három találkozása a veszélyes német kémekkel, aki mindig álcázva jelenik meg: először mint rokonszenves, szegény tanító az elhagyott grófi kastélyban, másodszor erdőcsősz szerepében, harmadszor pedig partizán egyenruhában, azt állítva, hogy orvos. De ekkor Teréz felismeri jellegzetes, ideges járásáról, amelynek leírása egyébként az elbeszélés vezérmotívuma. A történet folyamatának gradációját funkcionális tájleírások támasztják alá, és pedig oly módon, hogy az első és a második találkozás előtt természeti jelenségek emlékeztetnek háborúsakra, a harmadik találkozás előtt pedig fordítva. Ilyen az égbolt leírása, mielőtt Teréz megismerkedik a kémekkel, akibe ekkor majdnem szerelmes lesz:

„...a súlyos felhők szétszakadoztak és a hold sugarait, mint hatalmas késeket, vágta rajtuk keresztül a sötét éjszakába, egészen a földig.”

Nem véletlen, hogy itt, az első, romantikus találkozás előtt az elhagyott kastélyban, megjelenik a hold, a szerelmes történetek gyakori motívuma. De ez mégsem a szerelmesek holdja, hanem egy „háborús” hold, amelynek sugarai késekre emlékeztetnek, mint ahogyan a kém sem az a fiatal, szerény tanító, akinek Teréz ekkor hiszi.

A második találkozás előtt, amikor a kém az erdőcsősz szerepében tűnik fel, aki később elárulja a partizánokat, még a csendes vízben álló fák is mintha veszélyt jeleznének:

„A nagy, csupaszig ágú fűzfák, amelyek a mocsárból mindenhonnan előmeredeztek, fuldoklók óriási, segílyt kérő kezeire emlékeztettek.”

A harmadik, a legveszélyesebb találkozás előtt pedig „gránátok és aknák zápora” hat természeti jelenséggént:

„Teréz a gránátok és aknák záporában ment egyik bunkerből a másikba, hogy bekötözze a sebesülteket.”

És ahogyan Teréz ebből a háborús viharból szerencsésen megmenekült, ugyanúgy jutott ki győztesen a harmadik, az utolsó találkozásból, amikor felismerte és felfedte a kémét.

Néhány elbeszélés meghatóan ír le valamilyen egyszerű, emberi mozanatot a háborúból, mint például az *Üdvözlés* című, amelyben robbanó aknák között írja a katona az újévi üdvözlést kedvesének; vagy a *Partizánverseny*, amely azt mondja el, miként dolgoztak a parancsnokok a tűzszünet ritka perceiben az aknavető versenyének szabályzatán — az ilyen verseknek jelentették ugyanis a kiképzés egyetlen formáját a partizánoknál; vagy a *Pisztoly András* című elbeszélés, amelyben András partizán életének koc-

káztatásával megy be éjszaka a megszállt városba, egymaga elfog egy német tisztet, s mindezt csak azért, hogy hozzájusson egy német pisztolyhoz, amelyet annyira kívánt.

Élet és halál mezsgyéjén játszódó pillanatokról, emberfeletti erőfeszítésekről, bizalomról és barátságról a háború legveszélyesebb helyzeteiben olvasunk *A pokol krónikája* és az *Emlékek a háborús folyóról* című elbeszélésekben.

A kötet valamennyi elbeszélése gördülékeny, érdekesítő stílusú, és mind tartalmával, mind élethű leírásaival értékes hozzájárulást jelent a népfelszabadító harc művészi dokumentációjához.

KENYERES KOVÁCS MÁRTA

ÉRTÉKES ÖSSZEFOGLALÁS

TOLNAI OTTÓ: *Versek (Rekapituláció)*.

Symposion Könyvek 45.

Forum, Újvidék, 1975.

A kötet alcíme rövid összefoglalást ígér, az eddig elmondottaknak tömör megismétlését jelzi. Egyfajta számadást óhajt adni, kimutatást, beszámolót a tízéves alkotás eredményeiről és kudarcáról. Számadás esetén számokkal operálunk, ezért tűnik a formai megoldás találékonynak és logikusnak; a verscímekeket ugyanis számok helyettesítik. A nyilvántartást megkönnyítik, a megkülönböztetés egyértelmű, a megjelölés tehát célszerű.

Ötvenegy versbe foglalja össze Tolnai mondanivalóját, eszmei tartalmából csak a lényeges kerül elélnk.

A kötetből megtudjuk, ami szerzőnket legjobban érdekli, ami állandóan foglalkoztatja, ami a legfőbb problémája, ez pedig a versírás, a megformálás, gondolatainak a közlése. Több versében ír ezekről a kérdésekről, és ha mi is a számszerűséghez tartanánk magunkat, megállapíthatnánk, hogy a kötet 47 százaléka az ilyen tematikájú versekből áll. Olyan kérdés ez, amely már régóta foglalkoztatja a költőt, mert már előző kötetekben is találkoztunk hasonló témájú versekkel. Például az *Agyonvert csipke Vad évek után, vad évek előtt* c. darabjában a verset nagyvadnak nevezi, amelynek vonzásában bújdosóvá lesz. A jelző tulajdonost, zsarnokot jelez, amely a költőt formátlanságba és szabálytalanságba, tehát ürességbe vonzza, és az űrt neki kell kitöltenie.

Utóbb megjelent kötetében, a *Legyek karkiolban* (1973) még inkább dominálnak az írás nehézségei. Tolnainak legnagyobb problémáját a kifejezés eszközei, a szavak képezik, amelyek azáltal, hogy tompítani kell élüket, értelmetlenek lesznek, „lereszelt fejű szavak”, ahogyan ő mondja. Velük képzelenség díszíteni, ezért következik be a verstelenség. A néhai versek mai csonkjai vannak csak meg, „néhány szép meghatározás, néhány nagy kép” — írja a *Legyek karkiolban*.

Elolvastva az alcímet, nem vártunk semmi újat, hisz összegezés esetén a régieket kell számba venni. Azonban a régiek újszerű közlésében véltük felfedezni az újat, ez volt a meglepetés, ami érdekessé tette a kötetet. Arról